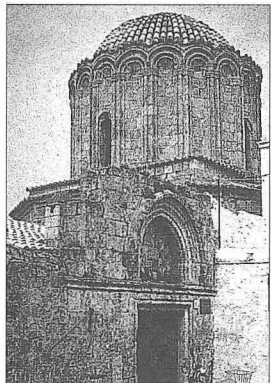

HURMALI MESCİD ve MEDRESE

Rodos adasında
kısmen kiliseden çevrilmiş
mescid ve medrese.

1522'de Türk idaresine geçen Rodos adası, 1912'de İtalyanlar tarafından işgal edildikten sonra 1945'te Ege adalarının Yunanistan'a bırakılması ile Yunan toprağı olmuştur. Rodos'un Türk idaresinde bulunduğu dönemde yapılan birçok medreseden yalnız bir tanesi yakın tarihlere kadar kalabilmiştir. Hangi tarihte kimin tarafından yapıldığı tesbit edilemeyen ve bir rivayete göre avlusunda hurma ağaçları bulunduğundan Hurmalı Medrese adıyla tanınan bu yapı Bizans dönemine ait küçük bir şapelin etrafında kurulmuştur. Medresenin mescidi haline getirilen küçük kilise Süleymaniye Camii'nin yakınında bulunmaktadır. Esasında Bizans idaresi sırasında inşa edilen kilise, Rodos'ta Latin şövalyeleri (İsbitariyye) döneminde 1457'de Fransiskan (Fransizcus) tarikatı rahiplerine verilmiş, 1522'den sonra da etrafına medrese hücrelerinin yapılması ile bir müslüman vakfı olmuştur. Bazı yabancı yazarların medrese hücrelerini buradaki manastırın keşiş odaları olarak kabul etmeleri inandırıcı değildir.

Geniş bir avlunun güney tarafında yer alan eski şapelden çevrilmiş mescid batı cephesinde bir giriş holü bulunan, dört yapraklı yonca biçiminde plana sahip, içerde uzunluğu ancak 11 m. kadar olan küçük bir yapıdır. Dört tarafında yarım yuvarlak çıkıntılara sahip mekânın ortasını 5 m. kadar çapında pencereyi yüksek kasnaklı bir kubbe örter. Burası mescide dönüştürüldüğünde güneydoğu köşesine bir mihrap yapılmış, batıdaki esas giriş yerine kuzey çıkıntısında yeni bir giriş açılmıştır. Bunun dışına, iki pâyeye dayanan ve çapraz tonozla örtülü bir giriş sundurması eklenmiştir.

Hurmalı
Medrese'nin
mescid
yapılan
şapeli -
Rodos

Avlunun kuzey ve doğu tarafındaki eskiden kız okulu olarak kullanılan yapı ile daha sonra fakirlerin barındığı medrese hücrelerinin daha eski binaların kalıntıları üzerine mi yapıldığı yoksa temelden Türk inşaatı mı olduğu bilinmemektedir. Esasen bu küçük külliye'nin yayımlanmış iki planı birbirine uymamaktadır. Balducci'nin kitabında kuzeydeki hücrelerin kare planlı altı adet olmasına karşılık (*Rodos'ta Türk Mimarisi*, şekil: 116) Gabriel'in kitabındaki planda (*La cité de Rhodos*, şekil: 149) bunlar dikdörtgen planlı ve sekiz adet olarak gösterilir. Mescidin batısında beş hücre işaretlenmişken Balducci'de sadece iki adet dikdörtgen mekân vardır. Yapıda son yıllarda, Bizans eserlerinin kurtarılması ve yeniden ihyası projesi adı altında Avrupa Konseyi tarafından da desteklenen büyük çaplı bir restorasyon gerçekleştirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *La cité de Rhodos, II-Architecture civile et religieuse*, Paris 1923, s. 202 vd., şekil 149-154; L. V. Bertarelli, *Guida d'Italia, del Touring Club Italiano, Possedimenti e Colonie*, Milano 1929, s. 90-91; H. Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi* (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara 1945, s. 137-139, şekil 116; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara 1992, s. 81, 98, plan XXII, rs. 232-234, 300; M. Kâmil Dürüst, "Rodos'ta Türk Mimarisi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 3, Ankara 1982, s. 12.

SEMAVİ EYİCE

HURMET

(bk. MUHARREMÂT).

HURŞİD

(خوشید)

Hurşid b. Dâzmîhr b. Ferruhân
(ö. 144/761)

Taberistan ve Gilân'da
hüküm süren Dâbüyiler (Dâbveyhiler)
hânedanının son hükümdarı
(741-761).

Babası Dâzmîhr'in (Dâzbürzmîhr, Dâdbürzmîhr) ölümü üzerine (123/741) altı yaşında iken tahta çıktı; buna göre 117 (735) yılında doğmuş olması gerekir. Çok küçük yaşta "ispehbed" unvanıyla hânedanın başına geçtiği için amcası Ferruhân-ı Küçek sekiz yıl boyunca onun adına ülkeyi yönetti. Ferruhân-ı Küçek'in saltanat nâibliği döneminde Emevî Halifesi II. Mervân (744-750) Taberistan ve Gilân'ı tehdit etti. Hurşid on dört yaşına ulaşın-

ca Ferruhân iktidarı ona bırakmak istedi. Fakat oğulları buna razı olmadığından Hurşid onları Kasrıdâdükân denilen yerde mağlûp ederek hapse attı ve böylece hükümdarlığını sağlamlaştırdı.

Hurşid, II. Mervân döneminde Emevîler'e baş kaldırarak vergi vermekten vazgeçtiyse de Ebû Müslim-i Horasânî'nin liderliğindeki ihtilâl ordusu Rey'e girdiğinde (131/748-49) ona itaat etmeye ve vergisini ödemeye mecbur kaldı. Ebû Müslim'in Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından öldürülmesinden sonra (137/754-55) Mecûsî olan kumandanlarından Sünbâz onun intikamını almak için bir isyan hareketi başlattı ve Ebû Müslim'in Rey'deki hazinelerini ele geçirip bir kısmını Hurşid'e emanet bıraktı. Fakat daha sonra Sünbâz Abbâsî ordusuna yenilerek Hurşid'e sığınmak istediğinde Hurşid tarafından, Ebû Müslim'in hazinelerinin diğer kısmını da ele geçirmek amacıyla Taberistan yolunda Tûs b. Sârûye (veya Lûnân et-Taberî) adlı kuzenine katlettiler. Bunun üzerine Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr Hurşid'den Ebû Müslim'in mallarını kendisine vermesini istedi; bu isteği reddedilince de onu tahtından uzaklaştırıp yerine Ferruhân'ın oğullarından Vendâd Hürmüz'ü geçirmeyi planladı. Fakat halife planını gerçekleştiremedi ve daha sonra Hurşid'e bir taç gönderip hâkimiyetini tanımasını istedi; Hurşid de kıymetli hediyelerle karşılık verdi. Ancak bu anlaşma fazla uzun sürmedi. Çünkü Horasan Valisi Abdülcebbar b. Abdurrahman'ın isyanını (141/758-59) fırsat bilen Hurşid vergi ödemeyi durdurdu ve ülkesindeki müslümanları öldürttü. Bunun üzerine Ebû Ca'fer el-Mansûr, oğlu Muhammed'i (Mehdî-Billâh) Abdülcebbar'ın isyanını bastırmakla, daha sonra da Taberistan'la ilgilenmekle görevlendirdi. Muhammed Ebû'l-Hasib, Hâzım b. Huzeyme ve Ömer b. Alâ kumandasındaki Abbâsî ordularını Taberistan'a sevketti. Âmûl, Sâriye ve Rûyân ele geçirildi. Hurşid barış talebinde bulundu ve talebi kabul edilerek bölge İslâm hâkimiyeti altına alındı. Ancak bu barış dönemi de uzun sürmedi ve Hurşid ertesi yıl yine anlaşmayı bozup birçok müslümanı öldürttü. Fakat üzerine gelen Hâzım b. Huzeyme, Ravh b. Hâtım ve Ebû'l-Hasib kumandasındaki Abbâsî orduları ile giriştiği çatışmada yenilerek Hısnüttâk'a sığındı. Dağların tepesinde çok müstahkem bir kale olan Hısnüttâk, uzun süren bir kuşatmadan sonra başarılı bir hile hareketiyle ele geçirildi. Hurşid Deylem'e kaçtı; bütün

aile fertleri esir edilerek Bağdat'a gönderildi. Hurşid'in oğlu Hüzmüz hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kızlarından birini Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr almış, diğeri de kardeşi Abbas'a vermiş ve Abbas'ın ondan İbrâhim adlı bir oğlu olmuştur. Mehdi ise Hurşid'in amcası Ferruhân-ı Kûçek'in kızını almış ve ondan Mansûr adlı oğlu dünyaya gelmiştir. İbrâhim b. Mehdi-Lidînillâh'ın annesi de Dâbüyî hânedanına mensuptur.

Deylem ve Gîlân'da topraklarını kurtarmak için bir yıl boyunca asker toplamaya çalışan Hurşid başarılı olamayınca intihar etti (144/761). Hurşid'in ölümüyle Taberistan Abbâsîler'in eline geçerken Sâsânî Hükümdarı Kavâd'ın kardeşi Câmâsb'ın soyundan geldiklerini iddia eden Dâbüyî (Gîlân Şah) hânedanı da son buldu. Abbâsîler bölgeyi Âmul'deki valileriyle yönettiler. Abbâsî valileri 149 (766) yılına kadar İspahbed Hurşid adına para bastırmaya devam etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 166; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 333, 334; İbnü'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 307, 308, 309, 310, 311, 314; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 404, 479, 495, 508-509, 510-513; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the Taberistan* (trc. E. G. Browne), London 1905, s. 113-122; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 468, 481, 482, 505, 506-507, 509-510; Zahîrüddîn-i Marâşî, *Târîh-i Taberistân* (nşr. M. Hüseyin Tesbîhî), Tahran 1345 hş./1966, s. 12, 14, 158; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, II, 403, 404, 406; Zambaur, *Manuel*, s. 186; W. Madelung, "Kuzey İran'daki Küçük Hanedanlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, V, 451, 452, 453; a.m.f., "Dâbüyids", *Elr*, VI, 541-544; Kasım İlgün, *Halife Mansur ve Dönemi: 136-158/754-775* (doktora tezi, 1994, MÜ Fen-Ed. Fak.), s. 107-108; Çerağali A'zamî Sengserî, "Sikkehâ-yı Taberistân", *Beresihâ-yı Târîhî*, VIII/1-2, Tahran 1352 hş./1973, s. 174-179; Cl. Huart, "Hurşid II", *İA*, V/1, s. 597-598; R. Vasmer, "Mazenderân", a.e., VII, 425-426; B. Spuler, "Dâbüya", *Elr* (İng.), II, 74-75; C. E. Bosworth, "İspahbadh", a.e., IV, 208; M. Rekaya, "*Khurşid*", a.e., V, 68-70.

AHMET GÜNER

HURŞİD AHMED PAŞA

(ö. 1238/1822)

Osmanlı sadrazamı.

Rumeli Valisi Selim Sırrı Paşa'nın âzatlı kölesidir. Önce Reîsülküttâb Râsih Efendi'ye, daha sonra Kaptanıderyâ Küçük Hüseyin Paşa'ya intisap etmiştir. III. Selim tahta çıktıktan sonra (1789) mâbeyinci-

lik, tebdilcilik ve başçuhadarlık görevlerinde bulunan efendisi Hüseyin Paşa kaptan-ı deryâlığa tayin edilince (1792) muhtemelen onun yerine başçuhadar oldu. Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine (1798) Küçük Hüseyin Paşa ile birlikte Mısır seferine katıldı. Seferden sonra Hüseyin Paşa onu mîr-i mîrânlık rütbesiyle İskenderiye mutasarrıflığına tayin ettirdi (1802). Rumeli askeriyle birlikte Mısır seferine katılan ve Vali Hüsrev Paşa'yı makamından uzaklaştırarak kaleyi ele geçiren "serçeşme" Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın davetini kabul ederek Kahire'ye gitti (21 Mart 1804). Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâlî nezdinde yaptığı müracaat üzerine de Mısır valiliğine getirildi (Mayıs 1804). Herhangi bir rütbesi olmadığından kendi nüfuzu altında bulunacak valilerin iş başına getirilmesine çalışan Mehmed Ali Paşa Mısır'ın gerçek hâkimi, Hurşid Paşa da onun ihtiyaçlarını karşılamakla görevli bir memur mevkiindeydi. Hurşid Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın nüfuzunu kırmak için Şam taraflarından asker getirtti (Mart 1805). Ancak bu askerin kendisine karşı kullanılacağını anlayan Mehmed Ali Paşa da onun aleyhine çalışmaya başladı. Mehmed Ali Paşa'nın, Mısır'daki Kölemen beylerine karşı elde ettiği başarılarından sonra Hicaz'da büyük tehlike oluşturan Vehhâbîler ile yapılacak mücadele dolayısıyla vezâret rütbesi verilerek Cidde valiliğine tayin edilmesi Hurşid Paşa ile aralarındaki geçimsizliği daha da artırdı. Hurşid Paşa, bu yoldaki emirnameyi açıklamadan önce ulemâ ve şeyhleri toplayarak Mehmed Ali Paşa'nın karışıklık çıkarmaya çalıştığını, kendisinin dayandığı Arnavut askerlerinin ülkelerine dönmeleri gerektiğini, aksi halde Mısır dışına çıkarılmaları konusunda elinde padişah tarafından verilmiş yetki belgesinin bulunduğunu bildirdi. Mısır'dan çıkmak istemeyen Mehmed Ali Paşa'nın Şam'dan gelen askerleri de elde ederek şehri ele geçirmesi üzerine Hurşid Paşa Bâbîâlî'den gönderilen emri açıklamak zorunda kaldı.

Mehmed Ali Paşa'nın Cidde valiliğine tayin edildiğini bildiren Hurşid Paşa ona hil'at giydirdi (10 Mayıs 1805). Fakat merasimden sonra konağına dönerken Mehmed Ali Paşa'nın askerlerinin aleyhte tezahüratıyla karşılaştı. Sokaklara dökülen halk ve askerler de Mehmed Ali Paşa'nın lehinde gösteri yaptılar. Mısır ulemâsı ve şeyhleri Hurşid Paşa'dan görevini terketmesini istediler. Hurşid Paşa da sultanın emriyle geldiği görevini birkaç fellâhın isteğiyle terketmeyeceğini, padişaktan

yazılı emir gelinceye kadar kaleden çıkmayacağını bildirdi. Askerler ve halk kaleyi kuşatma altına aldı. Bunun üzerine Bâbîâlî, hem Mısır'daki karışıklıklara son vermek hem de Haremeyn'i korumak için daha önce Cidde valiliğine getirilen Mehmed Ali Paşa'nın Mısır valiliğine, Hurşid Ahmed Paşa'nın da başka bir göreve tayin edilmesine karar verdi (18 Haziran 1805). Padişahın bilgisi dahilinde sadâretten yazılan emirname Mısır'a gönderilerek ulemâ ve askerlerin huzurunda okundu (9 Temmuz 1805). Sadâret emriyle azledilmesini kabul etmeyen Hurşid Paşa kaleden çıkmayı reddetti. Donanma ile İskenderiye'ye gelen (19 Temmuz 1805) Kaptan Paşa'nın kaleyi terketmesi konusundaki uyarılarına da aldırmayan Hurşid Paşa, Kölemenler'den yardım alarak Mehmed Ali Paşa'ya karşı mücadeleyi sürdürmeye çalıştı. Bundan da bir sonuç alamayınca kaleden çıkmayı kabul etti ve Mısır'dan ayrıldı (6 Ağustos 1805).

Bir müddet İran seferlerine katılan Hurşid Ahmed Paşa Selânik, Bosna valiliklerinde ve Niş muhafızlığında bulunduktan sonra Mora ve Rumeli valiliklerine getirildi. Bu sırada devleti meşgul eden Sırp isyanını bastırmak üzere Sofya seraskerliğine tayin edildi. 1803'ten beri isyan halinde bulunan Sırlar'a karşı önemli başarılar elde etti. Sırlar'ın en büyük destekçisi olan Rusya, Bükreş Antlaşması ile (28 Mayıs 1812) Sırp isyancılarının eline geçen kalelerin Osmanlı Devleti'ne iadesini kabul etti. Fakat isyancılar antlaşmayı tanımadılar. Yeni bir boyut kazanan Sırp isyanını bastırmakta âciz kalan Laz Ahmed Paşa'nın yerine daha dirayetli bir kişi arandı ve bu iş için Sofya Seraskeri Hurşid Ahmed Paşa uygun bulundu. Laz Ahmed Paşa azledilerek Hurşid Paşa sadrazamlığa getirildi (27 Şâban 1227/5 Eylül 1812). Yeni sadrazama İstanbul'dan asker ve para gönderilerek bir an önce Sırp isyanının bastırılması emredildi.

Hurşid Ahmed Paşa, İstanbul'dan gelen askerlerle birlikte Niş'ten hareket ederek Sırbistan üzerine yürüdü. İsyançıların eline geçmiş olan kaleleri birer birer geri aldı. İsyanın ele başısı olan Kara Yorgi Avusturya'ya kaçtığından isyancılar dağıldı. Osmanlı ordusu hiçbir direnişle karşılaşmadan Belgrad Kalesi'ne girdi (3 Ekim 1813). Sırlar devlete bağlılıklarını bildirdiler; Hurşid Paşa da genel af ilân etti. Sırlar'ın elinde bulunan silâh ve cephaneyi toplattı. İsyan yüzünden yerlerini terkeden göçmenleri eski yerlerine iade